

Тетяна Пастушенко,
к.і.н., ст.н.с., Інститут історії України НАН України
(Київ) Україна, tetiana_p@ukr.net

ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕМИ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАННЯХ

У статті представлений огляд найбільш відомих енциклопедичних видань про Голокост та аналіз того, як у них показана тема вбивства євреїв на території України. Вивчення досвіду вже створених довідкових видань важливо для створення українського проекту енциклопедії Голокосту.

Найбільше події Голокосту в Україні представлені у географічних статтях енциклопедичних видань. В «Енциклопедії Голокосту. Переслідування та вбивство євреїв у Європі» (1993 р.) представлено 30 статей про населені пункти України, де відбувалися масові вбивства євреїв, також узагальнюючі статті про окремі регіони «Крим», «Буковина», «Трансністрія», «Закарпаття». Російська енциклопедія «Голокост на території СРСР» містить описи подій у понад сотні населених пунктів України. Найбільше статей про Україну в американській «Енциклопедії таборів і гетто», де описано події Голокосту у 289 населених пунктах, які зараз входять до нашої держави.

Перспективним завданням створення вітчизняного довідкового видання про події Шоа в Україні є не просто включення і доповнення вже визначених гасел, які відображають події, факти і явища Голокосту. Існує потреба концептуального переосмислення вбивства 1,5 млн євреїв, яке стало можливим під час Другої світової війни серед низки інших вбивств, які тривали на цих «кривавих землях» України з кінця 1920-х років і до середини 1950-х. Важливо з'ясувати не лише причини смерті, але й обставини виживання євреїв, показати мотиви дій не тільки вбивць, як пояснити моральний вибір рятівників.

Ключові слова: Енциклопедія, Україна, Друга світова війна, Голокост, гетто, табори смерті.

Тема Голокосту продовжує залишатися актуальним дослідницьким напрямком, який надзвичайно динамічно розвивається. Щороку у світі виходять десятки монографій і спогадів очевидців, наукових журналів, сотні статей, присвячених обставинам винищення та виживання євреїв у роки Другої світової війни. Сама тема розглядається у різноманітних географічних і політичних рамках, з точки зору різних методичних шкіл і соціальних груп. Щоб швидко зорієнтуватися у такому великому обсягу інформації дуже важливу допомогу надають тематичні енциклопедії. У цій статті буде представлений огляд найбільш відомих енциклопе-

дичних видань та аналіз того, як у них представлена тема вбивства євреїв на території України. Це важливо з точки зору завдань створення української версії енциклопедії Голокосту.

Уперше підсумки осмислення Голокосту та його наслідків були підведені в 6-ти томній енциклопедії, підготовленій в Інституті пам'яті жертв Голокосту і героїв Яд Вашем. Міжнародний авторський колектив із понад сотні відомих науковців очолив професор Ізраїль Гутман. Енциклопедія вийшла у 1990 році майже одночасно в Ізраїлі¹ та англійською мовою в США². Англomовний варіант енциклопедії був названий найбільш визначним довідником про Голокост та у 1991 році отримав нагороду Американської бібліотечної асоціації — медаль «Дартмут». Енциклопедія містить тисячі тематичних статей про ключові поняття і події пригноблення, геттоізацію, депортацію та знищення євреїв в період націонал-соціалізму, а також опір з погляду жертв. Хід Голокосту переданий на прикладі найбільших таборів і гетто, розташованих переважно на території Польщі у кордонах до 1939 року.

Переклад на німецьку мову отримав назву «Енциклопедія Голокосту. Переслідування та вбивство євреїв у Європі» і був підготовлений авторським колективом на чолі з І. Гутманом, німецькими дослідниками Ебергардом Єскем, Петером Лонгеріхом, Юліусом Шьопсом та опублікований у 1993 році у трьох томах³. Незважаючи на подальші доопрацювання і переробки, 2-ге перевидання у 1998 році у чотирьох томах викликало чимало критичних зауважень з боку німецьких дослідників. Одна з проблем полягала в тому, що тексти авторів з основного оригінального випуску за цей час вже встигли втратити актуальність. Зміна на межі 1990-х політичної ситуації у світі, падіння Берлінської стіни, розпад СРСР і відкриття архівів країн Східного блоку, сприяли значному розширенню знань про події Голокосту, у першу чергу на території Східної Європи. На думку критиків, у німецькомовному виданні не був врахований також цінний матеріал з численних судових процесів над нацистами в ФРН, до яких історики також отримали доступ на початку дев'яностих років ХХ століття.

Тим не менше, німецькомовний варіант енциклопедії Голокосту містить детальну інформацію про діяльність нацистських репресивних струк-

---

¹ Ha-Entsiklopedya shel ha-Shoah (Hebrew: האנציקלופדיה של השואה), Israel Gutman, editor-in-chief. Jerusalem: Yad Vashem; Tel Aviv: Sifriat Poalim Publishing House, 1990. 6 volumes.

² Encyclopedia of the Holocaust, Israel Gutman, editor-in-chief. New York: Macmillan, 1990. 4 volumes.

³ Enzyklopädie des Holocaust. Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden. Hrsg. u. a. von Gutman, Israel / Jäckel, Eberhard / Longerich, Peter .... 3 Bde. Berlin, Argon 1993. Gr.-8° XX, 1914 S.

тур в Німеччині, на окупованих територіях, воєнізованих підрозділів, які безпосередньо організовували і проводили розстріли євреїв на захоплених Вермахтом територіях країн східної Європи.

Автори короткого довідника про винищення євреїв у Європі, який був підготовлений німецькими істориками під керівництвом професора Вольфганга Бенца у 2002 році⁴, намагалися врахувати архівні відкриття останніх двох десятиліть та зорієнтувати читача у сучасних тенденціях вивчення цієї теми. Тому в цьому виданні статі мають вигляд коротких тлумачних текстів до різноманітних термінів, назв організацій, державних структур, прізвищ історичних діячів.

Нові дослідження історії Голокосту у Східній Європі були враховані у однотомній «Енциклопедії Голокосту», підготовленій у Яд Вашемі англійською мовою за редакцією Роберта Розета та Шмуеля Спектора⁵. У 2003 році Інституті пам'яті жертв Голокосту і героїв видав 3-томну «Енциклопедію Голокосту і єврейських общин», у якій були вміщені численні статті і про крупні населені пункти на території СРСР. Проте як і попередні видання, у цих статтях не були враховані дослідження Голокосту на пострадянському просторі, які вже з'явилися на той час.

Першим енциклопедичним виданням, яке було перекладене російською мовою і відповідно, стало доступне для більш широкого кола дослідників країн, які постали на місці СРСР, стала «Енциклопедія Голокосту», підготовлена і опублікована в Лондоні за редакцією британського вченого Волтера Лакера у 2001 році⁶ та перекладена в Росії у 2005 році⁷.

Спроба узагальнити дослідження історії Голокосту на території СРСР була здійснена великим міжнародним колективом авторів на чолі з керівником Науково-освітнього центру «Голокост» в Москві Іллею Альтманом у енциклопедії «Голокост на території СРСР»⁸.

Найбільше уваги в цьому виданні приділили опису винищення євреїв у різних населених пунктах, починаючи від невеликих поселень і хуторів, де було вбито понад 100 осіб.

---

⁴ Benz, Wolfgang (Hrsg.): Lexikon des Holocaust. — München: Beck 2002. — 264 S.

⁵ Encyclopedia of the Holocaust, In Association with Yad Vashem, The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority, Dr. Robert Rozett and Dr. Shmuel Spector, Editors, Yad Vashem and Facts On File, Inc., Jerusalem Publishing House Ltd, 2000. — 528 p.

⁶ The Holocaust Encyclopedia. Ed. Walter Laqueur, Judith Tydor Baumel. New Haven: Yale University Press, 2001. — 807 pp.

⁷ Холокост. Энциклопедия. Ред. У. Лакер и др.; рук. проекта Е.Ю. Гениева; ред. Б.Ю. Иванов, И.С. Ряховская, В.А. Скороденко и др. — Москва: РОССПЭН, 2005. — 807 с.

⁸ Холокост на территории СССР: Энциклопедия / Гл. ред. И.А. Альтман. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН): Научно-просветительный Центр «Холокост», 2009. — 1143 с.

Серед теоретичних статей, окрім традиційних, що пояснюють поняття антисемітизму, геноциду, депортації, концтаборів, таборів смерті, юденратів, газвагена, воєнізованих структур як айнзацгрупи, гестапо, різноманітні підрозділи поліції, в енциклопедії представлено статті про долю та участь у війні різних соціальних груп євреїв: дітей, військовополонених, жінок, медичних працівників, журналістів, партизанів, біженців.

Обширні аналітичні статті енциклопедії «Голокост на території СРСР» дають уявлення про відображення цієї теми в сучасній культурі та науці, у першу чергу на пострадянському просторі. Це статті «поезія», «пісні в гетто», «історіографія», «джерела про Голокост», «література», «театр в гетто» і «театр про Голокост», «кіномистецтво», «музеї та меморіали», «пам'ятники», «Голокост у фотографії», «філателія» тощо.

У виданні значна увага приділена біографіям злочинців, жертв, а також євреїв-героїв: партизанських командирів, Героїв Радянського Союзу та повних кавалерів ордена «Слава», відомих радянських літераторів і вчених. Автори намагалися розповісти не лише про вбивство євреїв під час війни, а й про участь радянських євреїв у боротьбі проти нацизму у лавах Червоної армії, радянських партизанів і підпільників. Разом з тим, в енциклопедії, окрім декількох аналітичних статей «антисемітизм в СРСР», «Єврейський антифашистський комітет», «Чорна книга», практично відсутня критика радянської тоталітарної системи, як співучасниці у розв'язанні світової війни. Наприклад, у статті «НКВС» взагалі не згадується про роль цієї державної структури в сталінських репресіях, натомість лише говориться про участь підрозділів наркомату внутрішніх справ у збиранні інформації та фіксуванні фактів вбивства євреїв на окупованих нацистами територіях.

Всі названі попередньо видання мають приблизно одну й ту ж саму структуру: це тематичні узагальнюючі статті, біографічні та географічні. Якщо обраний перелік теоретичних статей можна аргументувати сучасним станом досліджень, політичними уподобаннями авторського колективу, то критерії відбору для довідкового видання біографій людей, яких умовно можна позначити як «злочинців, жертв, рятівників, борців спротиву», або кількість населених пунктів, де відбувалися вбивства євреїв під час Другої світової війни, пояснити дуже складно. Саме історія сіл і містечок викликає найбільше зацікавлення, бо про них важко знайти інформацію у відкритих джерелах, доступних не для професійних істориків. Наймовірне по складності завдання поставив перед собою масштабний міжнародний проект «Енциклопедія таборів та гетто»⁹, до автор-

---

⁹ Encyclopedia of camps and ghettos. 1933–1945. Volume I: Early Camps, Youth Camps, and Concentration Camps and Subcamps under the SS-Business Administration Main Office (WVHA), 2009; Volume II: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe, 2012.

ського колективу якого увійшло сотні дослідників з багатьох країн Європи та Америки. У 2000 році Музей пам'яті жертв Голокосту в США поставив завдання дослідникам створити енциклопедію, яка буде найповнішим джерелом документування нацистських місць знищення. У той час, за оцінками, існувало 5000 місць ув'язнення, включаючи примусові трудові табори, військові борделі, гетто, табори військовополонених та концтабори.

Нині у рамках проекту упродовж 2009–2012 років видано дві книги у чотирьох томах, у яких зібрана інформація про всі концентраційні табори, їх філіали на території Німеччини та окупованих нею країнах, а також про гетто Східної Європи. Електронні версії цих книг вже доступні для скачування на сайті музею меморіалу¹⁰. Загалом у випущених томах енциклопедії вже подано статті про 2200 місць ув'язнення та вбивства жертв нацистів, у тому числі і євреїв, які були розташовані на величезній території від Польщі до Росії, від Балтійського до Чорного моря. Тут проживало близько 75 відсотків усіх жертв Голокосту, і близько половини з них пережили досвід перебування в гетто. Статті другої книги про гетто дають відповіді на ключові питання: коли вони створювалися, хто «керував» ними, як довго вони існували, яке життя в них було, і зрештою, яка доля спіткала їх мешканців. Характерною особливістю цієї енциклопедії, є численні посилання на велику кількість джерел, пов'язаних з історією конкретних місць сегрегації та знищення, які розміщені у десятках архівів по всьому світі. Ці публікації підготовлені з таким розрахунком, щоб стати основою для подальших досліджень. Жодна інша робота не забезпечує такого рівня деталізації та оприлюднення допоміжного матеріалу.

Третя книга, яка потребувала дослідження на 13 мовах, включатиме сотні таборів та інших місць знищення, створених союзниками Німеччини. Вона буде опублікована у 2018 році. Загалом у рамках проекту планується видати сім книг «Енциклопедії таборів та гетто. 1939–1945 рр.», де буде описано понад 42 500 об'єктів, які нацисти використовували для переслідування, експлуатації та вбивства своїх жертв. Після публікації нових томів енциклопедії, їх електронну версію планується розмішувати в Інтернеті.

Інтернет-ресурси нині впевнено тримають першість за кількістю запитів, у тому числі й стосовно історії Голокосту. Якщо брати статті інтернет-енциклопедії Wikipedia з цієї теми різними мовами, то можна сказати, що вони створювалися на основі досліджень професійних

---

¹⁰ Режим доступу: <https://www.ushmm.org/research/publications/encyclopedia-camps-ghettos/volumes-i-and-ii-available-online>

істориків, і на відміну від паперових енциклопедій, активно оновлюються і доповнюються посиланнями на нову літературу. Також на сайтах найбільших музеїв історії Голокосту у США та Ізраїлі опубліковані електронні версії енциклопедії¹¹. Наприклад на сайті Яд Вашему розміщені статті енциклопедії 2000 року, підготовлені за редакцією Роберта Розета та Шмуеля Спектора¹².

В Україні на цей час енциклопедичного проекту з історії Голокосту ще не реалізовано. Найбільш масштабними довідковими виданнями про вбивство євреїв в українських населених пунктах є дослідження Олександра Круглова¹³. Також доступні для вітчизняних істориків узагальнюючі праці про всі окуповані радянські території російського-єврейського дослідника Іллі Альтмана «Жертви ненависті. Голокості в СРСР»¹⁴. Інститут «Ткума» переклав і видав книгу ізраїльського історика Іцхака Арада «Катастрофа євреїв на окупованих територіях Радянського Союзу»¹⁵.

У проекті «Енциклопедія історії України», який представлений у паперовому багатотомному виданні (на даний момент опубліковано 10 томів), та на електронному порталі ЕІУ, який ще не завершено¹⁶ тема Голокосту представлена всього декількома десятками статей. Це теоретична стаття «Голокост», статті про різні категорії жертв переслідування за національною ознакою «синті і роми», «караїми», місця вбивства та ув'язнення в Україні «Бабин Яр», «Дроботський Яр», «Янівський табір», «Сирецький табір», на території інших країн Європи — «Маутхаузен», «Майданек», «Освенцім», деякі нацистські репресивні структури без акценту на їх участь у масовому вбивстві євреїв. Очевидно, що потреба створення української енциклопедії Голокосту впливає не лише із

---

¹¹ Інтернет-ресурс USHMM. Режим доступу: <https://www.ushmm.org/ru/holocaust-encyclopedia>.

¹² Інтернет-ресурс Музей Яд Вашем, режим доступу: http://www.yadvashem.org/yv/en/holocaust/resource_center/item.asp?GATE=4-3&title=Lexicon%20Entries

¹³ *Круглов А.* Энциклопедия Холокоста: Еврейская энциклопедия Украины / Ред. И.М. Левитас. — К., 2000. — 224 с.; *Круглов А.* Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. — Каравелла, 2001. — 375 с.; *Круглов А.И.* Хроника Холокоста в Украине. — Запорожье: Премьер, 2004. — 208 с.

¹⁴ *Альтман И.* Жертвы ненависти. Холокост в СССР. 1941–1945 гг. М.: Ковчег, 2002. — 543 с.

¹⁵ *Арад Ицхак.* Катастрофа евреев на оккупированных территориях Советского Союза (1941–1945). — Дніпропетровськ: Центр «Ткума»; Дніпропетровськ: ЧП «Лири ЛТД»; Москва: Центр «Холокост», 2007. — 816 с.

¹⁶ Електронний ресурс Інститут історії України НАНУ Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>

науково-пізнавальних потреб розвитку науки, а питанням морального обов'язку перед жертвами та питанням престижу вітчизняних істориків.

Розробку українського проекту «енциклопедії Голокосту» важливо розпочати із вивчення досвіду вже створених енциклопедій, з аналізу того, як тематика Голокосту в Україні представлена у цих виданнях. Першим маркером української теми у теоретичних статтях подібних видань є гасла в назві яких присутнє слово «український». Зазвичай цей перелік обмежується статтями «українська поліція», «УГКЦ», «ОУН», «УПА» та відомих діячів цих організацій Андрія Шептицького, Степана Бандеру, Андрія Мельника, Романа Шухевича. Тобто у підготовлених до цього часу енциклопедіях саме слово «Україна» часто має негативний відтінок. З іншого боку, велика кількість інформації, яка стосується подій в Україні мало відома у вітчизняній науці. Наприклад, біографії видатних діячів сіоністського руху, які народилися в Україні (Сімон Візенталь, Адлер Рудль Саломон, Зеліг Бродецький), євреїв — учасників руху опору (Олександр Абугов, Гільдеман Мойше), діячів гетто (Адольф Гершман), авторів мемуарів про Голокост в українських містах і селах. У німецькій енциклопедії 1993 року є стаття про Сидора Ковпака, командира радянського партизанського з'єднання, яке під час Карпатського рейду визволило єврейський трудовий табір в Скалаті Тернопільської області. Такий аспект діяльності цього партизанського ватажка маловідомий для широкого загалу.

У всіх названих попередньо енциклопедіях практично немає біографій Праведників народів світу з України, окрім непересічної постаті Андрія Шептицького, який поки що не визнаний офіційно праведником. Та у німецькомовній енциклопедії 1993 року подана історія Вітольда Фоменко, який рятував євреїв у Луцьку.

Найбільше події Голокосту в Україні представлені у географічних статтях енциклопедичних видань. Наприклад у «Енциклопедії Голокосту. Переслідування та вбивство євреїв у Європі» (1993 р.) представлено 30 статей, про населені пункти, де відбувалися масові вбивства євреїв, також про місцевості, як то Бабин Яр, Янівський табір, а також узагальнюючі географічні назви окремих регіонів «Крим», «Буковина», «Трансністрія», «Закарпаття».

В російській енциклопедії «Голокост на території СРСР» хоча і подано описи подій у понад сотні населених пунктів України, але ці статті виконані не зовсім професійно, оскільки там подається лише російська назва населеного пункту, без варіантів, як цей населений пункт пишеться і звучить мовою місцевого населення. Найбільше повно всі варіанти назви населеного пункту — у період з 1939 до 1945 року та у наш час — представлені в американській «Енциклопедії таборів і гетто». У перших

двох книгах подано 289 населених пунктів, які зараз входять до держави Україна.

Ще однією особливістю названих у цій статті енциклопедичних видань це відсутність радянської сторони у подіях Другої світової війни, ролі СРСР у розв'язанні війни та замовчуванні пам'яті про Голокост.

Тож перспективним завданням створення вітчизняного довідкового видання про події Шоа в Україні є не просто включення і доповнення вже визначених гасел, які відображають події, факти і явища Голокосту. Існує потреба концептуального переосмислення вбивства 1,5 млн євреїв, яке стало можливим під час Другої світової війни серед низки інших вбивств, які тривали на цих «кривавих землях» України з кінця 1920-х років і до середини 1950-х. Важливо з'ясувати не лише причини смерті, але й обставини виживання євреїв, показати мотиви дій не стільки вбивць, як пояснити моральний вибір рятівників.

REFERENCES

Altman, I. (2002). *Zhertyvi nemanisti. Holokost v SSSR. 1941–1945 gg.* Moskva: Kovcheg. [in Russian].

Arad, I. (2007). *Katastrofa evreev na okkupirovannyih territoriyah Sovetskogo Soyuza (1941-1945)*. — Dnipropetrovsk: Tsentr «Tkuma». [in Russian].

Benz, Wolfgang (Ed.). (2002). *Lexikon des Holocaust*. München: Beck. [in German].

Gutman, Yi. (Ed.). (1990). *Encyclopedia of the Holocaust*. New York: Macmillan. [in English].

Gutman, Yi. (Ed.). (1990). *Ha-Entsiklopedya shel ha-Shoah* (Hebrew: האנציקלופדיה של השואה). 1990. Jerusalem: Yad Vashem; Tel Aviv: Sifriat Poalim Publishing House [in English].

Gutman, Yi., Jäckel, E., Longerich, P. (1993). *Enzyklopädie des Holocaust. Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden*. Berlin, Argon. [in German].

Gutman, Yi., Jäckel, E., Longerich, P. (1998). *Enzyklopädie des Holocaust die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden*. München; Zürich: Piper. [in German].

Kruglov, A. (2000). *Encyklopedia Holokosta: Evrejskaya ency`klopedia Ukrainy*. Kyiv: Evrejskij sovet Ukrainy. [in Russian].

Laker, U. (Ed.). (2005). *Holokost. Entsiklopediya*. Moskva: ROSSPEN. [in Russian].

Laqueur, W., Baumel, Ju. (Ed.) (2001). *The Holocaust Encyclopedia*. New Haven, CT: Yale University Press. [in English].

Megargee, G. (Ed.). (2009). *Encyclopedia of camps and ghettos. 1933–1945*. Volume I: Early Camps, Youth Camps, and Concentration Camps and Subcamps under the SS-Business Administration Main Office (WVHA). Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press. [in English].

Megargee, G. (Ed.). (2012). *Encyclopedia of camps and ghettos. 1933–1945*. Volume II: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe,. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press. [in English].

Rozett, R., Spector, Sh. (Ed.). (2000). *Encyclopedia of the Holocaust. The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority*. Yad Vashem and Facts On File, Inc., Jerusalem: Publishing House Ltd. [in English].

Spector, Sh. (Ed.). (1990). *The Holocaust of Volhynian Jews 1941–1944*. Jerusalem: Yad Vashem. [in English].

Pastushenko Tetiana,

Candidate Degree, Research Associate,
Institute of History of Ukraine, Department of History of Ukraine
during World War II National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv) Ukraine, tetiana_p@ukr.net

REPRESENTATION OF THE HOLOCAUST IN UKRAINE IN ENCYCLOPEDIA PUBLICATION

The article presents an overview of the most famous encyclopedic publications about the Holocaust and analyzes how they reflect the issue of the murder of Jews on the territory of Ukraine. Studying the experience of already created reference publications is important for the Ukrainian Holocaust Encyclopedia project creation.

These are «Encyclopedia of the Holocaust» edited by Israel Gutman, that was published in 1990 in Jerusalem and New York; the «Enzyklopädie des Holocaust Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden», that was published in Germany in 1993; the large project of United States Holocaust Memorial Museum The «Encyclopedia of camps and ghettos. 1933–1945». This is Russian publication in 2010 Year «The Holocaust on the territory of the USSR. Encyclopedia».

All editions have approximately the same structure: it's thematic generalization articles, biographical and geographical. The first marker in the theoretical articles of encyclopaedias about Ukraine are the titles with the word "Ukrainian".

This list is limited to articles "Ukrainian Police", "UGCC", "OUN", "UPA" and well-known figures of these organizations. That is, in these publications, the word "Ukraine" often has a negative shade. On the other hand, a large amount of information related to events in Ukraine is little-known in domestic science. For example, biographies of Zionist movement figures born in Ukraine, Jews - members of the resistance movement, ghetto figures, authors of memoirs on the Holocaust in Ukrainian cities and villages. There are practically no biographies of the Righteous Among the Peoples of the World from Ukraine in these encyclopedias.

A number events of the Holocaust in Ukraine are presented in geographic articles of encyclopedic editions. In the «Encyclopedia of the Holocaust. Persecution and Murder of Jews in Europe» (Germany, 1993) 30 articles about the city and country of Ukraine are presented, where massacres of Jews took place, as well as general articles about certain regions "Crimea", "Bukovina", "Transnistria", "Transcar-

pathia". The Russian encyclopedia "Holocaust on the territory of the USSR" contains descriptions of events in more than a hundred places of Ukraine. The most articles about Ukraine are in the American «Encyclopedia of Camps and Ghettos: 1939–1945», which describes the events of the Holocaust in 289 localities.

Another feature of the encyclopedic editions mentioned in this article is the absence of the Soviet side in the events of the Second World War, the role of the USSR in resolving World War II and the silencing memories of the Holocaust.

Thus, the promising task of creating a national encyclopedic about the events of the Shoah in Ukraine is not just the inclusion and addition of already identified titles that reflect events, facts and events of the Holocaust. There is a need for a conceptual rethinking of the murder of 1.5 million Jews, which became possible during the Second World War among a number of other murders that continued on these «bloody lands» of Ukraine from the late 1920s until the mid — 1950s. It is important to find out not only the causes of death, but also the circumstances of Jewish survival, to show the motives not only of the perpetrators, but also to explain the moral choice of the rescue.

Keywords: *Encyclopedia, Ukraine, Holocaust, Word War Two, Camp, Ghetto.*